

Ануфрієва Н. Д.

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ РОСІЙСЬКОМОВНИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено складним проблемам перекладу юридичних термінів, проаналізовано перекладні термінологічні джерела, розглянуто юридичні терміни-відповідники в російській та українській мовах.

Ключові слова: мовно-термінологічна компетенція, юридична термінологія, термінологічна одиниця, терміносистема, юридичний тезаурус.

Ануфрієва Н. Д. Трудности перевода юридических терминов с русского языка на украинский. – Стаття.

Статья посвящена сложным проблемам перевода юридических терминов, проанализированы переводные терминологические источники, рассмотрены юридические термины-соответствия в русском и украинском языках.

Ключевые слова: языковая терминологическая компетенция, юридическая терминология, терминологическая единица, терминсистема, юридический тезаурус.

Anufrieva N. D. Lost in translation of legal terms from Russian to Ukrainian. – Article.

Article is devoted to the complex problems of translation of legal terms, analyzed transferable terminological sources considered legal terms, in compliance with Russian and Ukrainian languages.

Key words: linguistic competence terminology, legal terminology, terminological units, terminological, legal thesaurus.

Процес формування правової терміносистеми в Україні тісно пов'язаний із розвитком і становленням державної мови. Так, протягом значного часу в УРСР правові акти були не оригінальними текстами, а калькованими з російської мови, що спричинило гальмування процесів розвитку української юридичної термінології. Лише після проголошення української мови як державної активізується нормотворча діяльність державних органів українською мовою. На сучасному етапі розвитку юридичної науки надзвичайної актуальності набувають проблеми юридичної термінології, зокрема, проблеми перекладу термінів із російської мови українською.

Актуальність дослідження полягає в тому, що робіт, присвячених перекладу російськомовних юридичних термінів українською мовою, у вітчизняному мовознавстві (перекладознавстві) дуже мало. Потреба в них із кожним роком зростає. Переклад у праві не лише відіграє роль посередника між різними правовими культурами, а й стає невід'ємною складовою такого важливого суспільного механізму, як національне та міжнародне право, адже на практиці в процесі перекладу створюються нові еквіваленти, надаються професійні коментарі, які впливають на подальший розвиток правничої думки, сприяють унормуванню правничої термінології. Головна специфіка юридичного перекладу зумовлюється насамперед особливостями правничої мови й комунікації.

Актуальним також є питання щодо залежності правильного тлумачення термінів від мовного оформлення документів. Мовне питання є актуальним у будь-якому суспільстві. Кожна держава є зацікавленою в побутуванні мови, яка буде зрозумілою всім громадянам держави та стане надійним засобом комунікації, управління, освіти, судочинства. Стан мови, як і рівень культури, є візитною карткою держави. У свою чергу розвинена культура є вагомою ознакою високої фахової культури правника. Мовно-термінологічна компетентність – найістотніша складова загальної професійної компетентності, першооснова фахової ерудиції та культури спілкування. Представників юридичної професії завжди вирізняло надзвичайно уважне ставлення до мови, слова, його вживання в текстах документів. Склад і структура сучасної юридичної термінології, її зв'язок і відношення між елементами зумовлюються чинною правовою системою, що складається з розгалуженої, проте чітко організованої сукупності юридичних понять.

Юридична термінологія як сукупність найменувань правових явищ і понять, що функціонують у мовно-правових сферах законодавства, ділової документації й правничих наук, являє собою великий і надзвичайно важливий фрагмент літературного словника будь-якої національної мови з позиції його соціально-комунікативної та інформаційної значущості [1, 73].

Увага до мови права, юридичної термінології та її функціонування – це ознака рівня розвитку правової держави, нації, її свідомості (точніше, правосвідомості), національної, духовної культури в різних її проявах (правової, політичної, мовної, інте-

лектуальної тощо) [2, 52]. Різні аспекти української юридичної термінології, у тому числі й складні проблеми перекладу, стали предметом наукових досліджень Н. Артикуци, Ю. Зайцева, Г. Онуфрієнко, Ю. Прадіда, О. Сербенської, С. Толстої, Л. Чулінди, О. Юрчук та інших учених.

Переклад правничих текстів вимагає не лише особливо обережного ставлення до передачі змісту документа, а й ретельного добору українських відповідників юридичних термінів. Помилки в перекладі, унаслідок яких змінюється значення, звужується чи розширюється сфера застосування визначень і положень документа, роблять його юридично невідповідним оригіналу. Тому й можливість застосування документа в правничій практиці стає сумнівною, може призвести до важко передбачуваних наслідків.

Актуалізують зазначену проблему також практичні потреби фахівців юридичної галузі (слідчих, дізнавачів, оперативних працівників та інших). Не менш важливим є факт, що неточний український відповідник російського юридичного терміна (і як наслідок – хибне розуміння, тлумачення й застосування законодавчих норм) може стати доленосним для людини. Термінологічні одиниці як словесні знаки [3] мають точно називати юридичні поняття, що функціонують у цій терміносистемі, тобто юридичний тезаурус, на думку Г. Онуфрієнко, має будуватися за математичною суворістю, щоб забезпечити якість юридичного правила (цілісність, упорядкованість, точність, ясність) [4, 221]. У зв'язку із цим не втрачають актуальності проблеми перекладу термінології зазначеної галузі.

Переклад правничих текстів вимагає обережного ставлення до передачі змісту документа, ретельного добору українських відповідників юридичних термінів. Аналіз перекладних термінографічних джерел дає можливість зробити певні висновки щодо українських відповідників, які, на переконання Г. Онуфрієнко, «мають бути суворо точними, що посилюється юридичним порядком, і набути рівня «очищеного змісту», щоб їх легко можна було розпізнати, а відтак і легко встановити, що вони визначають» [5, 222]. Однією з важливих сучасних лінгвістичних проблем є добір точних україномовних еквівалентів російськомовних термінів кримінального, кримінально-процесуального, цивільного та інших галузей права, які найточніше відтворювали б семанти-

ку відповідних понять. Важливою є позиція щодо цього питання авторів «Російсько-українського словника правничої термінології (труднощі терміновживання)», який є оригінальним як за побудовою, так і за організацією матеріалу. У ньому вперше здійснено спробу комплексного вирішення проблеми унормування юридичної термінології, зокрема, науково опрацьовано термінолексику, виявлено труднощі її функціонування, умотивовано подано шляхи їх усунення, запропоновано можливі варіанти перекладу терміноодиниць [6].

У процесі роботи над законодавчими актами необхідно звертати увагу на неоднозначність вживаної термінології, на непоодинокі випадки неправильного вживання українських правових термінів, що ускладнює як їх тлумачення, так і застосування. Невпорядкована термінологія негативно позначається на якості закону, породжує безплідні спори в теорії та на практиці. Так, негативним явищем є синонімія юридичних термінів. Якщо в загальнолітературній мові синоніміка свідчить про лексичне багатство мови та є позитивним явищем, то в термінології вона є небажаним явищем, оскільки синоніми можуть ускладнювати спілкування та призводити до неточного розуміння юридичного тексту. Наприклад, російський термін *меры пресечения*, який називає абстрактне юридичне поняття й означає «передбачені законом заходи процесуального примусу, що застосовуються до обвинуваченого, підсудного, а також засудженого за наявності достатніх підстав вважати, що він може уникати слідства або суду, перешкоджатиме встановленню істини в справі, вестиме злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання вироку» [7, 103], використовується в кримінальному процесі. У різних перекладних термінографічних джерелах наведено такі українські його відповідники: *заходи запобіжні*, *заходи присікання* [8], *запобіжні заходи* [9], *запобіжний засіб* [10], *запобіжні заходи*, *заходи до припинення* [11]. Найбільш точним доцільно вважати український термін *запобіжні заходи*, оскільки варіант у формі однини *запобіжний засіб* через вербальні складники не відтворює сутності юридичного поняття та вживається з порушенням граматичної форми. Терміносполука *заходи присікання* не може бути нормативним варіантом, оскільки віддієслівний іменник *присікання*, що входить до його складу, є русифікованим.

Вади в доборі відповідника часто трапляються тому, що деякі російськомовні терміни неточно відбивають поняття через змістовий зв'язок його з іншими поняттями цієї системи, а тому їх абсолютно відповідний (калькований) український термін подвоює цю неточність. Наприклад, російський термін *предварительное следствие* називає процесуальну слідчу дію, що є «стадією кримінального процесу, на якій слідчі збирають, перевіряють та оцінюють докази» [7, 89]. У різних фахових джерелах ця терміноодинаця має три українські відповідники: *попереднє слідство* [12; 9; 8], *передсудове слідство* [10], *досудове (попереднє) слідство* [11]. *Предварительное следствие* – це самостійна, конкретно окреслена стадія кримінального процесу, тоді як прикметник *попередній*, що має значення «який здійснюється перед чимось, передує чомусь основному, підготовчий», хибно відображає поняття, вказуючи на «попередність», підготовчий характер певного виду слідства, хоча це і не попередня стадія певного «слідства взагалі», і не попередній етап судового слідства. Як *передсудове слідство*, так і *судове слідство*, маючи спільні ознаки й функції, є різними складовими кримінального процесу. Суто ж формальна їх відмінність полягає в тому, що перше хронологічно чиниться ДО суду, а друге – ПІД ЧАС суду (у процесі судового розгляду). Таким чином, точнішим українським відповідником терміна *предварительное следствие* є зафіксована в правничій літературі терміносполука *передсудове слідство*. Проте префікс *перед-* має також додаткове значення «напередодні», що призводить до певної неточності в переданні означуваного юридичного поняття. Тому вмотивовано пропонуємо як український відповідник російському *предварительное следствие* терміносполуку *досудове слідство*, яка і за формою, і логічно співвідноситься з терміном *судове слідство*. Оскільки кожен термін має дефініцію, то точність його треба перевіряти через сутність дефініції.

У досліджуваній юридичній термінології лінгвістичну увагу привертають також базові однослівні російсько-українські відповідники. До іменникового абстрактного російського терміна *доказательство* в перекладних словниках наведено два варіанти перекладу: *довід* і *доказ* [12; 1]. Проте в українській мові ці іменники вживаються з різним лексичним значенням, тому необхідно розмежовувати терміни *довід* як «той, що називає поняття логіки

й уживається для означення системи умовиводу», та *доказ*, що називає «юридичне поняття – предмет чи обставину, які свідчать про чиюсь провину» [7, 86]. Субстантивованій іменниковий російський термін *арестованный* у термінографічних джерелах має два українськомовні варіанти перекладу: *арештований* та *заарештований* [12; 9; 8]. Ми рекомендуємо вважати точнішим відповідником префіксальний, оскільки своєю морфемною структурою й словотвірною парадигмою він вказує водночас на результат завершеної (доконаного виду) процесуальної дії – арешту.

Складний процес розвитку юридичного термінотворення зумовив появу значної кількості правових актів, у яких використовуються терміни, що не відповідають нормам сучасної української літературної мови. Наприклад, *жилий* замість *житловий*, *привело* (до негативних наслідків) замість *призвело*. Слід зауважити, що проблема вживання русизмів є не лише проявом недосконалості культури мовлення, а й недостатнім розвитком мовних ресурсів юридичної термінології.

Таким чином, досліджені базові терміносполуки й однослівні терміни-відповідники не завжди засвідчують точність номінації терміноодиниць юридичної сфери українською мовою, що найчастіше пов'язується з неточністю дефініції російськомовного терміна. Як показав проаналізований матеріал, неточність російських та українських відповідників виявляється переважно серед терміносполук, проблема добору українськомовного варіанта найчастіше пов'язується з атрибутивним компонентом, що можна пояснити тим, що в літературній мові вони часто мають різне значення. І словники, і чинні кодекси, і наукова й навчальна література для студентів юридичних спеціальностей містять чимало росіянізмів серед українських термінів або такі поняття, до яких взагалі не добираються відповідники в українській мові (наприклад, рос. *выемка* – укр. *виїмка*; рос. *поймать с поличным* – укр. *піймати з поличним*). Водночас в українській мові на позначення цих юридичних понять функціонують питомі відповідники *вилучення*, *зловити на гарячому*. Окремий аспект дослідження російсько-українських відповідників у юридичній термінології – це їх структурний і частиномовний аналіз у порівняльному аспекті.

Отже, завдяки здійсненому порівняльному аналізу ми дійшли висновку, що українська юридична термінолексика на позначення

базових юридичних понять потребує подальшого уточнення для її унормування й забезпечення відповідності між поняттями та їх вербалізованими термінологічними знаками. Це актуально для сфер її функціонування (нормативно-процесуальні акти, наукова література, підручники, посібники), фіксації (словники, довідники, державні стандарти) та в навчальному процесі.

Наведений аналітичний матеріал заслуговує на особливу увагу в процесі навчання студентів юридичних спеціальностей в українських вищих навчальних закладах, оскільки студентам під час лекційних, семінарських і практичних занять потрібно презентувати нормативну українську термінологію або ж, подаючи всі українські відповідники, які є в сучасних термінографічних джерелах цієї галузі знань, обґрунтовано зазначати найточніший. Це є професійним завданням викладачів як мовних, так і випускових правових кафедр. Актуальною також є підготовка навчальних перекладних термінологічних словників із різних галузей права. З огляду на те, що професія юриста є багатогранною, охоплює такі важливі сфери, як законодавство й законотворення, державне управління, юстиція, нотаріат, правничі науки, правова інформація тощо, а мова права є складною, багаторівневою підсистемою літературної мови зі своїми функціонально-стильовими різновидами й жанрами, з багатим запасом специфічних мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматичних, стилістичних), цілком зрозуміло, що лінгвістична підготовка юриста сьогодні – це досить складний за своїм предметом і змістом, систематично-послідовний, творчий навчальний процес, який потребує концентрації зусиль як науковця, так і студента. Майбутні юристи опановують фахову термінологію протягом усіх років навчання у вищому навчальному закладі. Проте важливо, щоб ця робота набула систематичного й цілеспрямованого характеру з перших років навчання, ґрунтувалася на чітких наукових і методичних засадах сучасного термінознавства, створювала надійний фундамент із теоретичних знань і практичних навичок, які потрібні для глибшого розуміння й засвоєння правових явищ, правильного осмислення, тлумачення та формулювання правових форм.

Література

1. Снігур С. Юридичні терміни як перекладознавча проблема / С. Снігур // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2003. – № 490. – С. 71–75.
2. Артикуца Н. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології / Н. Артикуца // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць / відп. ред. Л.О. Симоненко. – К. : КНЕУ, 1997. – С. 50–53.
3. Онуфрієнко Г. Термінологічний знак в юридичному дискурсі / Г. Онуфрієнко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць / відп. ред. Л.О. Симоненко. – Вип. 5. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 65–69.
4. Онуфрієнко Г. Термінологічна компетенція правника як регулятивний та стабілізуючий фактор правотворчого процесу / Г. Онуфрієнко // Право і лінгвістика : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Сімферополь – Ялта, 18–21 вересня 2003 р.) : у 2 т. / за ред. В. Венедиктова. – Сімферополь : Доля, 2003. – Ч. 1. – С. 219–225.
5. Онуфрієнко Г. Фахова термінологія як національна лінгвомодель системи фахових понять у науковому інформаційному просторі (на матеріалі джерел української правничої термінології) / Г. Онуфрієнко // Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України : наук.-практ. зб. – Запоріжжя, 1999. – Вип. 2. – С. 235–252.
6. Головатий С. Українська правнича термінологія. Якою їй бути? / С. Головатий // Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології (труднощі терміновживання) / [С. Воробйова, Ю. Зайцев, Н. Соломашенко] ; за заг. ред. Ю. Зайцева. – К. : Українська Правнича Фундація, 1994. – С. 4–7.
7. Юридичні терміни : [тлумачний словник] / [В. Гончаренко, П. Андрушко, Т. Базова та ін.] ; за ред. В. Гончаренка. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 2004. – 320 с.
8. Драюк В. Російсько-український словник юридичних термінів / В. Драюк, С. Журавльов. – К. : Юрінформ, 1993. – 240 с.
9. Андерш Ф. Словник юридичних термінів (російсько-український) / Ф. Андерш та ін. – К. : Юрінком, 1994. – 322 с.
10. Веретка С. Практичний правничий словник / [С. Веретка, М. Матківський] ; за ред. Ю. Мазуренко. – Х. : Юрид. вид-во НКІУ УСРР, 1926. – 126 с.
11. Навчальний російсько-український словник фахової термінології для правників / за ред. Г. Онуфрієнко та ін. – Запоріжжя : ЗІОІ МВС України, 1998. – 120 с.
12. Русско-украинский словарь юридической терминологии / под общ. ред. Б. Бабия. – К. : Наукова думка, 1985. – 153 с.
13. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. / [В. Яремко, О. Сліпушко] ; наук. ред. Л. Андрієвського. – К. : Аконті, 2001–. – Т. 3. – 2001. – 927 с.
14. Онуфрієнко Г. Термінологічний потенціал мови спеціальності як потужний чинник професійної підготовки правника / Г. Онуфрієнко // Українське право. – 2002. – № 1. – С. 235–238.